

OCENE IN POROČILA

Ivan Turk, Metka Culiberg, Janez Dirjec, **Paleolitško najdišče Divje babe I v dolini Idrijce — zatočišče neandertalcev**. Maribor : Obzorja, 1989, 73 strani, 32 slik. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 170)

Odgovor na oceno (ZČ 44, 1990, str. 297—300)

Ocena našega vodnika izpod peresa D. Josipoviča, ki je od leta 1989 raziskovalec za paleolitik na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, me je zaradi nekaterih podtonov, v sicer koristni kritiki, vzpodbudila k odgovoru. Pri tem ne mislim odgovarjati na vse posamezne popravke in opazke, od katerih so nekatere tudi upravičene (npr. o prevodu in skopem opisu paleolitskih najdb), in navajati vseh netočnosti, ki so se prikradle ocenjevalcu zaradi nezadostnega poznavanja in razumevanja kompleksne problematike najdišča in obsežne dokumentacije, temveč želim dati bolj splošen in vsakomur razumljiv odgovor.

Povprečen bralec bo pri branju verjetno dobil vtis, da posebej izpostavljena avtorja vodnika I. Turk in J. Dirjec v nekaterih strokovnih zadevah nista dovolj podkovanata. To velja posebej za kronološko-stratigrafsko področje in za tipologijo paleolitskih najdb, ki jih bo po dogovoru objavil nekdo drug. Zato so v vodniku tudi bolj na kratko opisane. Tega ocenjevalec seveda ni mogel vedeti. Koliko to moti širšo javnost, ni znano. Nas pa moti pripomba ocenjevalca, da se tipološki in posredno kronološki problemi najdišča ustrežneje kot v vodniku rešujejo celo v diplomski nalogi. Dodamo lahko še to, da se ta naloga še isto leto tudi tiska (Petru, 1989, v: Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 17, str. 14 ss.), čeprav smo avtorji izkopavanj v Divjih babah dovolili študij neobjavljenega gradiva in dali ustrezne podatke samo za obdelavo v diplomskem delu.

Če se na kratko dotaknem kronologije slovenskih moustérienskih najdišč, lahko ugotovim, da mi ni vse tako jasno kot ocenjevalcu in da bi morali pustiti nekaj možnosti tudi za drugačne razlage. Predvsem se mi nobeno izmed 18 moustérienskih najdišč, vključno z Divjimi babami, ne zdi kronološko ustrezno opredeljeno, glede na zahteve sodobne kronostratigrafije.

— Prvič ni več ustrezna že sama alpska kronološka terminologija, ki jo uporablja tudi ocenjevalec D. J. in tako v oceni vzporeja Divje babe z würmom I/II. V vodniku smo to kronologijo navedli samo informativno v sl. 3 in v kronološki razlagi v povezavi z drugimi slovenskimi najdišči na str. 32 ss. Namenoma sem jo povsem izpustil v strokovni objavi (Turk et al., 1989, v: Razprave IV. razr. SAZU 30, str. 161 ss.). Klasično alpsko kronologijo s trodelno členitvijo würmske ledene dobe, kakršno uporabljamo v Sloveniji, so namreč pred časom ovrgli na samem tipskem področju (Brunnacker, 1975, v: After the Australopithecines, str. 189 ss.; Rousseau, 1990, v: Palaeogeogr., Palaeoclimatol., Palaeoecol. 80, str. 2, s cit. lit.).

— Drugič nimamo za kronologijo slovenskih moustérienskih najdišč nobenih radiometričnih datacij. Edina izjema bodo morda Divje babe. Datacije so akuten problem tudi v deželah razvitega sveta, kjer so finančne in tehnične možnosti tako rekoč neomejene. Tako so npr. zelo slabo (ali sploh niso) datirana tipska moustérienska najdišča v Périgordu v Franciji (Mellars, 1989 a, v: L'Anthropologie 93, str. 68). To je paleolitska provinca z do potankosti izdelano tipologijo in relativno kronologijo moustériena (Laville et al. 1980, Rock shelters of the Périgord, New York etc.), ki jo je postavilo pod vprašaj eno samo revizijsko izkopavanje v eponimnem najdišču Le Moustier s serijo termoluminiscenčnih datacij za moustérienski facies z acheuléensko tradicijo (Mellars, 1989 a, isto tam). Da se slovenska najdišča niti od daleč ne morejo primerjati z najdišči v Périgordu, je vsakomur jasno. Zato si sam ne bi delal iluzij, da je kronologija slovenskega srednjega paleolitika povsem pravilna, in ne mislim popravljati svojih kronoloških ugotovitev v Divjih babah na osnovi ugotovitev v drugih moustérienskih najdiščih ali celo na osnovi diplomskih nalog. Ne bi si upal tudi tako kategorično trditi, katera slovenska najdišča pripadajo zadnjemu interglacialu (R/W) in katera starejšemu würmskemu glacialeu (W I po alpski kronologiji), ker sta obe klimatski fazi brez radiometričnih datacij ali palinostratigrafsko analiziranih kontinuiranih profilov praktično neločljivi. Podobno velja za kompleksno obdobje srednjega würmskega glacialeu (W I/II po alpski kronologiji) in posamezne oscilacije starejšega würma.¹ V tipski regiji je bil stratotip Würma na novo

¹ Ocenjevalec D. J. je v preveliki vneni tudi po svoje prikrojlil stavek, »da v Sloveniji spadajo vsa moustérienska najdišča ali v W I ali pa v prvo polovico interstadiala W I/II (str. 35),« ki se v vodniku glasi takole: ... »za ves slovenski paleolitik, ki je bil doslej samo okvirno kronološko opredeljen, in sicer skoraj izključno na skupino najdišč Würma I in skupino najdišč prve polovice Würma I/II.«

definiran, vendar na čisto drugačnih osnovah kot jih pozna ocenjevalec D. Josipovič (Chaline, Jerz, 1984, v: *Eiszeitalter und Gegenwart* 35, str. 185 ss.). Stari stratotipi klasične alpske kronologije pa niso več veljavni.

— Tretjič je treba imeti za korelacijo med najdišči dosti močnejše argumente kot so enostranske sedimentološke analize v smislu topla-mrzla klima, redke favnistične in floristične najdbe ter zbirke artefaktov, ki so revne na serijah enakih tipov. Danes se vsak izkušen in do drugih korekten raziskovalec paleolitika nerad loteva korelacij med paleolitskimi jamskimi najdišči, celo na najožjem področju (cfr. Mellars, 1989 a, isto tam, str. 66; Campy, 1984, v: *Eiszeitalter und Gegenwart* 35, str. 192 ss.). Glavni razlog je kompleksna narava jamskih sedimentov, zaradi številnih težko ugotovljivih erozijskih faz in faz brez sedimentacije (Campy et al., 1989, v: *La Baume de Gigny*, str. 245 ss.), nepredvidljivih diagenetskih sprememb (Turk et al., 1988, v: *Acta carsologica* 17/6, str. 107 ss.; Turk et al., 1989, isto tam; Lumley et al., 1979, v: *L'homme de Tautavel, Dossier de l'archeologie* 36, str. 25 s.) in celo presedimentiranja plasti.

Mislím, da je že iz teh treh točk jasno, da je kronološko stanje pri nas takšno, da je prostora za polemiziranje dovolj za vsakogar, ki upa, da bo s tem kaj prispeval k razvoju stroke.

Podobno kot kronologija je tudi tipologija zelo problematično področje paleolitske arheologije, kjer bi prav tako lahko veliko polemizirali. Nesmiselno je razpravljati, ali ima moustérien 10 osnovnih orodnih tipov ali po Bordesu 63 tipov, razdeljenih v 10 skupin (beri: osnovnih orodnih tipov). Trdítev, da do sedaj izkopani orodni ansambel predstavljajo t. i. *netipična orodja* (zadnji besedici je kritik poudaril), ni naša. V vodniku na str. 29 namreč piše: »Še enostavnejša je zbirka orodij iz Divjih bab I (sl. 18, 20, 21), kjer prevladujejo t. i. *netipična orodja*... Besedici *netipična orodja* sta v kurzivi, kar naj bi pomenilo, da so ta orodja drugačna od francoskih, na osnovi katerih je bila narejena Bordesova tipologija. O pomanjkljivostih subjektivne narave Bordesove tipologije izven Francije in v sami Franciji so pisali resnično »eminentni raziskovalci« in poznavalci francoskega paleolitika, če uporabim izrazoslovje ocenjevalca vodnika (cfr. Mellars, 1989 b, *The Human Revolution*, str. 345 s., Edinburgh; Clark, Lindly, *The Human Revolution*, str. 633 s.). Stavék iz vodnika seveda ne izključuje nekaterih orodnih tipov. Da je tipološko opredeljivih orodij (po Bordesu), kot trdi D. J., kar 154 samo v E horizontu, močno dvomim, čeprav so sedaj po zaslugi nadebudne diplomantke tudi vsaj delno publicirani (Petru, 1989, isto tam).

Morda bi bilo bolj koristno, če bi ocenjevalec ne brskal samo po bolj ali manj posrečenih tipoloških sistemih in iskal primerjav za svoje in naše najdbe, temveč bi se surovinami za izdelovanje kamenih orodij, in Slovenija nedvomno sodi mednje, ne moremo pričakovati ravno bogatih in tipsko izrazitih najdb. Vsako orodje je bilo dragoceno in zato verjetno izrabljeno do skrajnosti. Lahko za različne namene. Kar arheolog najde, so lahko večkrat preoblikovani prvotni »orodni tipi«, ki odstopajo od standardnih tipoloških normativov in konceptov Bordesove tipologije (cfr. Shea, *The Human Revolution*, 1989, str. 617 ss.; Clark, Lindly, 1989, isto tam, 633 ss.). Razen tega obstajajo še drugi vzroki za preoblikovanje prvotnih izdelkov človeške roke, npr. soliflukcija in krioturbcija sedimentov ter drugi post-sedimentacijski procesi, ki jih poznamo tudi iz našega najdišča (cfr. Allsworth-Jones, 1986, *The Szeletian and the transition from Middle to Upper Palaeolithic in Central Europe*, str. 87, Oxford). Poleg tipološkega pristopa se pri klasifikaciji moustérienskih najdb uporablja še tehnološki pristop (Clark, Lindly, 1989, isto tam, 657 s.). Različne metode pa dajo različne rezultate. To ve vsak, ki je kdaj eksperimental. Eksperiment pa je osnova vsake resne znanosti.

Ocenjevalec vodnika si očitno predstavlja, da bo možno paleolitske najdbe iz Divjih bab opredeliti v okviru štirih facies francoskega moustériena. Iz literature mu je znano, da so za nekatera najdišča pri nas nekateri to že storili (cfr. Petru, 1989, isto tam, s cit. lit.). Vse štiri facies nastopajo skupaj izključno v francoski provinci Périgord, kjer imajo lahko tudi kronološki predznak (Mellars, 1989 a, isto tam, str. 66; Clark, Lindly, 1989, isto tam, str. 635 s.). Tlačiti naš srednji paleolitik za vsako ceno v okvire francoske tipologije in facies z nejasnim pomenom v sami Franciji, kar očitno počne tudi naš mlajši kolega D. J., je lahko prav tako zgrešeno kot je bila z današnjega stališča zgrešena navezava naših paleolitskih najdišč na klasično »alpsko kronologijo«. Mislím, da bi bilo pravilneje izhajati iz tega, kar imamo, torej težiti k regionalni kronologiji in lastni tipologiji oziroma klasifikaciji orodij. Za to pa si moramo najprej preskrbeti solidne osnove. To je eden od razlogov, da v Divjih babah vztrajamo z nadaljnjimi izkopavanji. Da bi izboljšali kvaliteto terenskega dela, smo najdišče v letih 1988, 1990 opremili z vso potrebno infrastrukturo.

Naj na koncu opozorim še na nekatere res nove podatke in ugotovitve iz najdišča Divje babe, ki jih je sicer zelo natančni ocenjevalec spregledal.

— Prvič se mu zdi nerazumljiva razlaga sedimentov, ki bi jo lahko strokovnjak z ustrezno izobrazbo iz geologije kvartarja primerno komentiral, kot je zapisal v oceni. Očitno ga motijo tudi kvantitativne analize fosilnih ostankov jamskega medveda. S temi se doslej res ni nihče resno ukvarjal. Vendar vse tako kaže, da so ti ostanki še kako važni za razlago sedimentov, in sicer v povezavi s fosfati in njihovo diagenezo (cfr. Turk et al., 1988 in 1989, isto tam). Preprosto povedano, sedimentov iz Divjih bab ni možno razlagati v povezavi s klimatskimi spremembami, kot je v sedimentologiji običajno, temveč v povezavi z variabilnostjo biokomponente v obliki ostankov jamskega medveda. Te ga ni doslej poskusil še nihče, ki je obdeloval podobna najdišča pri nas in v tujini.

— Drugič je bilo s kvantitativno-kvalitativnimi metodami prvič reševano vprašanje lova na jamskega medveda, za katerega zaenkrat v Divjih babah ni dokazov. Verjetno nas poleg orodnih tipov zanima tudi kakšen kolikortolik zanesljiv podatek o načinu življenja v srednjem paleolitiku. Dosedanja podobne ugotovitve pri nas so bile bolj ali manj ugibanja.

— Tretjič je bila v Divjih babah narejena podrobna pelodna analiza (objavo pripravlja A. Šercelj), ki je nima nobeno slovensko paleolitsko najdišče. Ugotovljen je bil biogen (z iztrebki) vnos dela peloda in korelacija med pelodom žužkocvetk, s katerimi se prehranjujejo tudi današnji medvedi, in fosilnimi ostanki jamskega medveda. Zadnjega podatka nimamo v nobenem najdišču, kjer prevladujejo ostanki jamskega medveda.

— Četrto je v pripravi serija 28 radiokarbonskih datacij najdišča, na osnovi katerih je sploh mogoče graditi vsaj približno zanesljivo kronologijo. Nobeno izmed 18 moustérienskih najdišč pri nas, ki jih ocenjevalec našteva, žal nima niti ene radiometrične datacije.

Za konec še tole:

V Divjih babah ne iščemo samo paleolitskih najdb, ki jih ocenjevalec vodnika tako pogrša, ampak obravnavamo najdišče kot celoto in problemsko po zgoraj navedenih in drugih problemih. Za to pa je potrebno več kot samo dobro poznavanje literature in tipologije. Probleme in način, kako jih reševati, je treba preprosto najti na najdišču, po možnosti med izkopavanji, in ne v literaturi. Slednji so bolj ali manj izčrpani s tem, ko so bila najdišča izkopana in objavljena. Lahko jih samo ponavljamo, na novo oblikujemo, ne moremo pa jih več rešiti (cfr. Mellars, 1989 a, isto tam).

Ni potrebno poudarjati, da so bili vsi dosedanja izsledki v Divjih babah doseženi z zelo skromnimi sredstvi, da tudi infrastrukturna oprema najdišča in nadaljnja izkopavanja potekajo pod nespremenjenimi, če ne celo slabšimi materialnimi pogoji in da imajo vsi še »neementni« raziskovalci paleolitika enake možnosti, da se izkažejo pri konkretnem delu, kot jih imamo avtorji vodnika in kot so jih imeli naši predhodniki. Dajemo jim tudi vso podporo in smo pripravljeni z njimi sodelovati.

Ivan Turk

Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske. Varaždin : Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske — sekcija arheologa i preparatora, 1990. 248 strani, 16 fotografij in 3 karte v prilogi.

Arheologi in vsi drugi zainteresirani imamo v Sloveniji arheološko karto na razpolago že več kot petnajst let (Arheološka najdišča Slovenije, 1975), leta 1985 je izšel tudi prvi suplement za topografsko področje XI (Bela krajina; glej oceno v ZČ 41, 1987, str. 181). Hrvaškim kolegom je šele leta 1986 uspelo v obliki kataloga razstave objaviti podatke o štiridesetletnici arheoloških raziskovanj severozahodne Hrvaške in to ob več kot skromnem upoštevanju 150 in več let dolge tradicije (grofje Zrinski in Draškovići). Zgodovina raziskav je tudi v pričujočem »Registru« šibka točka redakcijskega odbora publikacije (G. Jakovljević, Z. Marković, B. in M. Šimek). V knjigi so le s skromnimi omembami navedena sama velika imena (npr. Ivan Kukuljević-Sakcinski, Šime Ljubić, Josip Brunšmid, Dragutin Gorjanović-Kramberger, Viktor Hoffiler, grof Wurmbrandt itd.). To je neke vrste krivica do starejših raziskovalcev in glede na pripombo o omejenosti prostora je bila storjena tudi mlajšim, t. j. povojnim, saj tudi njim ni bilo namenjena veliko prostora. Zadeva še toliko bolj pride do izraza, ker je to delo v bistvu nadaljevanje predvojnega projekta o arheološki karti Jugoslavije (J. Klemenc, B. Saria, Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj, 1936; J. Klemenc: Blatt Zagreb, 1938; J. Klemenc, B. Saria: Blatt Rogatec, 1939) in to bi vsakor morali omeniti v poglavju o zgodovini raziskav.

Register arheoloških najdb in najdišč severozahodne Hrvaške je nastajal tri leta (malo, če pomislimo na Arheološka najdišča Slovenije, na katerih so delali celo desetletje!), pri njegovem ustvarjanju so sodelovali arheologi iz Čakovca, Varaždina, Brdovca, Sesveta, Zeline, Križevcev, Koprivnice, Kutine, Bjelovara, Čazme in z Odjela